

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Andrásfalvy Bertalan:

Néphagyomány és művelődés

Ennek az írásnak a közlésével köszöntjük Andrásfalvy Bertalant hetvenedik születésnapja alkalmából (a Szerkesztő Bizottság).

Az oktatásnak és a nevelésnek minden időben az a feladata, hogy egy nép folytonosságát, ezen keresztül az emberiség folytonosságát biztosítsa. *Ellássa a fiatalokat azzal a tudással, értékrenddel, amely képessé teszi őket arra, hogy fennmaradjanak, megéljenek és tegyék lehetővé a távozó öreg nemzedéknek a méltó öregséget és a gyermekek felnevelését.* Minden nép kialakítja a maga módszerét, intézményrendszerét, hogy azt a tudást, tapasztalatot, amit a történelem folyamán felhalmozott, azt is ami a történelem előtti időkből egyáltalán fennmaradt – természeti népektől a modern társadalomig – megismerjék az egymást követő nemzedékek.

Azt, hogy mindez hogyan történik, az változott. A mi problémánk, hogy ez a minden kultúrában létező rendszer és törekvés egyszer csak megritkul, hiányossá válik. Az iskolai nevelés is válságba jutott napjainkra, nemcsak nálunk, hanem mindenhol, Észak-Európában éppen úgy, mint Amerikában és Japánban – ez az emberiség nagy problémája.

Mi is ennek a lényege? Az iskola (az európai iskola) eredetileg egyet vállalt fel ebből az óriási átadandó anyagból: az *írás és olvasás* tanítását, az ezzel elérhető ismereteket és a *hittant*. Régen a templom körül alakultak az iskolák, a pap volt az első tanító. A hittantanítás ma már nem a társadalom feladata, hanem a szervezett egyház feladatává vált. A tudás, a hagyomány átadásában az egész társadalom, a családok, a rokoni és helyi szervezetek is részt vettek és minden nélkülözhetetlen tudást átadtak, azt is, amit természetesen az iskola nem vállalt fel. A társadalom ma már nem így működik, így kimarad a nemzedékek oktatásából mindaz, amit az iskola nem vállalt fel.

Itt nemcsak tárgyi kultúráról van szó. A népi társadalom egész életrendje gondoskodott az élethez szükséges gyakorlati tudás átadásáról, a munkára nevelésről, de az élethez szükséges művészeti készségek átadásáról, megtanulásáról is. A falusi népiskolákban nem tanították a paraszti munkát, a fiúknak szántást, vetést, a lányoknak a szövést, fonást, a gyermekápolást, a népdalt, a táncot, a mesét. A család, a nagycsalád, a fiatalok közösségei, az öregek, vagy a tapasztalt, egy-egy tevékenységben kiemelkedő egyéniség vállalta el, tekintette tisztjének, hogy tanítsa a fiatalabbakat, hogy ezekről szóljon, hogy a tudást továbbadja. Az iskola régen – munkacsendes időben – télen tanított olvasásra, írásra. Más közvetlen, a paraszti élethez szükséges tudást nem tanított. A polgárosodás, a munkamegosztás, a műszaki fejlődés magával hozott néhány újítást, módszert, ami már nem a paraszti közösségen belül hagyományozódott, sőt ez a polgári tudás már egyenesen szembeszállt a hagyományos paraszti műveltséggel.

A városi kultúra, a polgárság, a nemesség műveltsége az iskola útján tört be, és törte szét a hagyományos paraszti kultúrát minden intézményével, módszerével, ismeretanyagával és értékrendszerével együtt. Ismerjük ezt a „felvilágosult” gögőt, ami a néphagyományban csak megrögzött, visszahúzó, elavult tradíciót lát. A nevelés fő helye mindinkább az iskola lett. A társadalom, a családi, a rokoni, a korosztályi, a baráti közösségek szétestek, eljelentéktelenedtek. Az iskolára egyre több hárult a nevelés és a tanítás szép feladatából. Az iskola pedig nem tudta felvállalni mindazt, amit a közösség annak idején átadott. Hiába létesültek újabb

tantárgyak, majd szakiskolák, és egyre bővültek azok az ismeretek, amit az iskola úgy gondolt, hogy a gyerekeknek tudnia kell. Az iskola elsősorban a rációt pallérozta, természettudományos ismeretet adott, amit a helyi társadalom nem adhatott. De a természettudomány területe sem tudta felvállalni egészen a néphagyományban őrzött hatalmas, rendszerezetlen gyakorlati ismeretanyag átadását.

A mai napig sajnálhatjuk, hogy kimaradt az a hatalmas tudás, amit például a gyógynövényekről, vagy a szőlő- és gyümölcsstermesztésről tudott ez a társadalom. Hiszen kimutatható, hogy volt paraszti növény-, gyümölcs-, állatnemesítés is, és még a XX. században sok helyen emlegettek egy-egy gazdasszonyt, akit meg lehetett ismerni, maga által termesztett, jellemző babjáról, almájáról, káposztájáról. Ez is természettudományos tudás volt, de nem fért bele abba a rációs, a felülről, az iskolákból közvetített tudásba.

De végképp kimaradt a gyermek neveléséből az érzelmi, művészeti nevelés. Az anyanyelv a magyar nyelv és irodalom tanításával gazdára talált. Az anyanyelv együtt fejlődik a gondolkodással, az érzelmi anyanyelv pedig együtt fejlődik az érzelmi kultúrával. Az ész a beszéddel fejlődik, a beszéd a gondolkodás szétbonthatatlan, a művészi gyakorlat pedig az érzelmi kifejezéssel neveli, alakítja az érzelmi kultúrát, a szépérzékét. Iskolákban tanítottak zene- és művészettörténetet és rajzot is, de ezzel nem az érzelmek kezelését tanították meg, hanem ismereteket adtak Mozarttól, Munkácsyról. Megmutatták a képeket, lejátszották a zenét, s ehhez megtanulták Mozart életét, megmagyarázták mi van a képen. Ismeret és készség – két különböző dolog. De ez nem az iskola bűne, hanem a polgári fejlődésé, amely az emberek nagyobb részét megfosztja a művészi cselekvés, a művészi alkotás, és ezen keresztül az érzelmi élet kezelésétől is. Nem úgy általában a polgári társadalomé, hanem ahogy mi azt itt Kelet-Közép-Európában átvettük. A polgári fejlődés igenis ismerte a házaknál összegyűlő házimuzsikálást, a kis kórusokat, a táncolásnak különböző fajtáit. A mai társadalom végtelenül specializált, szakosodott. *A társadalom nagyobbik része nem alkotja, nem élvezi, hanem fosztogatja a művészetet.* Mivel nem beszél a művészi nyelvet, nincs érzelmi kultúrája. Az olyan ember, aki nem tudja kezelni az érzéseit: a gyász, a harag, a csalódás – amiről nem tehet –, ha megrohanja, tehetetlen és fegyvertelen lesz. Lelke kiegyensúlyozatlan marad, türelmetlen, törekeny, magának való. Csak erős mérgekre érzékeny: üvöltő zenére, horrorra, szexre, erőszakra. Mert érzelemre mégis szüksége van, szomjas erre és keresi.

Az iskolának fel kell vállalnia ezt a nevelést, azt az ismeretátadást is, ami kicsúszott vagy bele sem került az oktatásba. A kultúráért minden társadalomban meg kellett harcolni. Mindig tanulni kellett, mindig törekedni kellett a tudás elsajátítására, akár írásban, akár szájhagyományban volt. Ezt most tudatosan fel kell vállalniuk a képzett, művelt embereknek. A régi ősi életmódban maga az élet, a szükség gondoskodott az egészséges testmozgásról, a változatos étrendről, a friss levegőről stb. Mindezt a mai társadalomban tudatosan meg kell szervezni. A sportot, a kocogást, az egészséges levegőre jutást, a változatos étrendet. Ha egyszer a természetes folyamat megszakad, az csak tudatos munkával, mesterséggel, tudással és tudománnyal állítható helyre, az értelmiségnek, a tanároknak kell ezt helyreállítani. Ez Kodály Zoltán gondolata!

De miként ismerte fel a társadalom ezt a törést, a néphagyomány kimaradását az új nemzedék neveléséből.

Köztudott, hogy a reformkor írói hogyan fedezik fel a néphagyományt. Nem csak Erdélyi János szűkebb körére gondolok. Mindenki, aki a magyar nyelvért, a költészetért tett valamit, a néphagyományhoz fordult. Tudjuk, hogy Arany János is, Petőfi is gyűjtöttek népdalokat. Arany még a kottáját is leírta. Arany László pedig több tanulmányt is írt a magyar hősepika kérdésköréről. Kölcsy Ferenc nem tudott belenyugodni, hogy a műveltebb kultúrájú elváljék a népétől. A nép művelődését azonban csak úgy tartotta lehetségesnek, ha a magasabb iskolai műveltség a néphagyományra épül. Azóta is sok magyar költő és író visszanyúlt a népköltészethez. Most adtuk ki Móricz Zsigmond népköltési gyűjteményét. Írói munkásságából is tudjuk, hogy a stílust, a nyelv csodálatos kezelését az Erdélyi trilógiában, Bethlen Miklóstól és a népmesékből tanulta. Rózsa Sándorról írott könyvéhez felhasználta Kiss Géza ormánysági feljegyzéseit és így beletanult ebbe az erőteljes stílusba. A magyar népköltészeti gyűjtemények kiadása több mint 150 éve megindult, széles olvasóköziönsége volt és annak is szánták. Fontosnak ítélték tehát a népköltészet ismeretét, de az iskolai oktatásról alig esett szó, vagy próbálkozás.

A reformkor írói a népköltészetet fedezték fel. Dalokat, balladákat, meséket gyűjtöttek. A múlt század világiállításai pedig a nép alkotóművészetét fedezték fel. A londoni 1851-ben, a párizsi 1867-es, a bécsi 1873-as, majd a Budapesten megrendezett ezredéves kiállítás 1896-ban nagy érdeklődést keltett a hímzés, a szőttesek, a faragások, a népi fazekasság, a bútór- és az építőművészet iránt. Az érdeklődés talán Angliából indult el, de követőkre talált a magyar képző- és iparművészek körében is. Huszka József a gödöllői iskola, Körösfői Kreisch, Lechner Ödön, Kós Károly, mind a maga módján és elképzelése szerint, a népművészetre hivatkozva alakította ki művészetét, a magyar szecessziót. Századunk elején jelenik meg Malonyay Dezső által szervezett népművészeti gyűjtőmunka eredményeként a *Magyar Népművészet* öt kötete. A festőművészekből, fényképészekből, iparművészekből álló „expedíció” először Kalotaszeg népművészetét mutatja meg, készít fényképeket, színes akvarellrajzokat a tárgyi világ minden területéről. Lakásberendezésről, házról, viseletről, szőttesekről, minderről. Ezután jelenik meg Torockó és Székelyföld, majd a Palóc kötet, a Balaton mellék és a Dunántúl. Mindehhez a képanyaghoz azonban igen lazán kapcsolódó riportszerű leírás adtak csak. A Malonyay-kötetek jelentősége igen nagy volt, bár azokat a tudományos felkészültség hiánya jellemezte, és így éppen a néprajz művelői élesen bírálták. Mint gyűjtemény, szinte tankönyvvé vált egy időben. A magyar díszítő stílus megteremtésén fáradozva, pl. iparművészeti szakiskolában tanították ötvösök számára a világháború előtt. Fülep Lajosról annyit el kell mondjak, hogy egy tanácskozáson, amit az ő emlékére rendeztek, Németh Lajos művészettörténész professzor így jellemezte: ha a művészet- és a történetfilozófiát történetesen nem két magyar művelte volna a század közepén, akkor az új szemléletű művészet- és történetfilozófiát Fülep Lajosról és Bibó Istvánról nevezték volna el Európában.

A tanítóképző intézetekben tanították a lányokat a magyar népi motívumok hímzésére, magyar ruhák és dísztárgyak tervezésére, de művészeti kincs oktatásához alig társult népismeret, néprajz, vagy a néphagyomány tanítása. Ne gondoljuk, hogy megfelelő tankönyv hiányáról van szó. A néphagyománynak nem volt igazán társadalmi megbecsülése, így fel sem merült, hogy a népművészet oktatásához hozzátartozna a néphagyomány oktatása is. Ebben a néphagyomány-ellenességben még a felvilágosodás szigorú észisztelete, a polgári műveltség eszménye is érvényesült. Európa mindig belemegy ebbe a zsákutcába, amiért utána kegyetlenül megbűnhődik; azt hiszi, hogy az érték csak úgy lehet érték, ha azzal egy másik értéket tagadunk.

Az I. világháború után a magyar szellemi élet fokozatosan fordult a nép, a parasztság felé. Amikor a népi írók felfedezik a magyarság többségét kitevő falusi népesség gyári társadalmi problémáit, a szegénységet a nyomort, megírják a nagy vihart szociográfiákat, a néphagyományt nem tekintik értékeknek, sőt a népművészetben, néphagyományban ők a paraszti elnyomás, a méltatlan helyzet, a megalázottság, fejlődésképtelenség termékét látják, amely a polgári fejlődés-felemelkedés helyett létrejött és elkendőzi a súlyos társadalmi feszültségeket és tennivalókat. Ezekben mind van valami igazság! A sárközi paraszt nem gépesít, vagy a kalotaszegi nem épít ki valami új módszert, üvegházat, amivel a paraszti termelést a piacgazdaság felé fejlessze, hanem ezt a megszerzett jövedelmet beleöli házának díszítésébe, vagy lányának ruhájába, ami nemegyszer három ökör ára. Ezt úgy tekintették, hogy a társadalom megmaradt paraszti szinten, és elégeti, felperzseli, elpazarolja azt a tőkét, amivel a mezőgazdaság megújulhatott volna, megindulhatott volna a farmergazdasággá válás útján. Ugyanakkor maga a parasztság is igyekszik levetni, megszabadulni a paraszti állapot emlékeitől, a paraszti élet termékeitől, a néphagyománytól és népművészettől – hivatkoznak tapasztalataikra Erdei Ferenc és társai. Így történhetett, hogy a parasztsághoz legközelebb álló népi írókban sem merült fel komolyan a néphagyomány oktatásának igénye. Inkább azt akarták volna oktatni, és nagyon jogos és helyes volt, lett volna, hogy a társadalom egésze figyeljen fel a cifra nyomorúságra, a kivándorlásra, a néma forradalmakra. Épüljön ki a szolidaritás a városban a pusztuló falu megsegítésére.

Fülep Lajos az egyedüli, aki felvetette a népművészet oktatásának jelentőségét és szükségességét még 1918-ban. Fülep Lajos az egyetemes emberi kultúra nagy távlatában fedezi fel a népművészet értékét és gondolatai tudtommal sokáig visszhang nélkül maradtak. Először arról ír, hogy amit mi művészeti oktatáson értünk, az nem ér semmit sem. A képzőművészetet bevezették a középiskolába, bemutatták mit ábrázol a kép, elmagyarázták a történelmi hátteret. Zenével ugyanezt tették. Ehelyett olyan dolgokról kellene kezdeni az oktatást, mely egy-

részt kézenfekvő, másrészt minden művészetnek kiindulási alapja: „Azt, hogy mi a konstrukciónak és a térnek a jelentősége a művészetben, fontosabb megtanulniuk, mint a képek literális tartalmát, vagy a művészek életrajzát. Azt kell keresni ami legközelebb áll a gyermek lelkéhez és szellemi képességéhez, és nem kétes művészi értékű. Ami nem veszélyezteti, hanem igazi és tartalmas táplálékkal tartja és fejleszti művészi értékét. A nép művészete föltétlenül ilyen. A nép művészete, például az építészet, főként az ornamentális és tektonikus. Téralkotása naiv, ősi és gazdag. Egészséges, soha nem tévedő ösztönnel termékeny. Fölötte áll a napi áramlatoknak, divatoknak. Örökértékűen biztos. Megvannak benne a csirái minden nagy művészetnek, mint ahogy a gyermekben megvannak kész ember tulajdonságainak csirái. Nem individuális művészet, hanem kollektív, egy egész nemzet lelkének terméke. Más szavakkal, nem el akar kápráztatni soha nem volt és eddig még ki nem talált alkotásokkal, hanem csatlakozni akar a hagyományhoz, amihez hozzáteszi a sajátját. Aki ezzel a művészettel szoros érintkezésbe lép, nemcsak jó művészettel, hanem egy egész nép lelkével érintkezik. A népben van erkölcsi erő, amely kifejeződik művészetében, s hat azokra, akik e művészetben magukra ismernek. Nem mesterkéltén és erőszakosan, mint akik mindenből morált akarnak kisajtolni, hanem elementárisan, a lélek legmélyebb rétegeire hagyatva. Ott kell kezdeni, ahol a művészet még játék, nem pedig ott, ahol a művészet dekadens emberek frivol idegizgalma.

Még a városi gyermek is hamar otthon fogja érezni magát a nép közvetlen, egészséges művészi termékeiben. Játszva fogja elsajátítani azokat az elemeket, amelyekkel később bonyolult művészi alkotások előtt biztosan megállhat. A népművészet minden művészet kezdete.

A kultúra nem volt, nincs és nem lesz hagyomány nélküli. A kultúra sok generáció keserves munkája, mélyen megszántott talaj, egyszóval: tradíció.

Még mindig nem tudják nálunk, hogy Magyarországnak semmi egyéb művészi tradíciója nincsen, mint népművészete, Magyarországon akadtak zseniális emberek, de az egyes ember még nem teremt kultúrát. Sőt a legjobban közülük a nép tradíciójának folytatói voltak s akartak lenni. De mindig mint hagyományos jelenségek! Hogy szakadhatott el a magyar kultúra a nép tradíciójától, mielőtt megszületett volna? Magyarország sorsának kérdése ez! A történetírók még nem vettek róla tudomást. A mai generációnak is problémája, megoldása nagyrészt nevelők kezébe van letéve. A művészetre való oktatás kérdését túlzás nélkül lehet a magyar kultúra létkérdésének nevezni. Itt igazán magasabb pedagógia célokról van szó, talán sokkalta magasabbakról és sürgősebbekről és veszedelmesebbekről, mint ahogy azt gondolják.”

Fülep Lajos eszméit találjuk meg Kodály Zoltán zenepedagógiai törekvéseiben. Ennek lényege: olyan nevelési eszközt találni, mely mindenütt, mindenkinek rendelkezésére áll. Nem a tehetősek kiváltsága. Ha minket akkor „egyre másra megtanítanak, akkor más életet teremtünk volna ebben a kis országban. Így azokra marad, akik most kezdik tanulni, hogy nem sokat ér, ha maguknak dalolnak, szebb, ha ketten összedalolnak, aztán még többen, százan, ezren, még megszólal a harmónia, amiben mind egyet lehetünk.”

Külön tanulmányt érdemelne a Kodály Zoltán-i zenepedagógia sorsa nálunk és külföldön. Nem lett általános sem az általános iskolákban, sem a gimnáziumokban, sem a felső pedagógusképzésben. Ha használják, módszernek tekintik legfeljebb, nem a népművészet részének, pedig annak idején Kodály Zoltán ezt úgy gondolta: „Hogy a nemzet legjava lehajol a néphez, igyekszik megérteni és felemelni, nem pusztán irodalmi vagy zenei jelentőségű dolog. Életbevágó fontosságú és hosszantartó történelmi folyamat fordulópontja ez. A regeneráló folyamata, amely lassan, még akkor indult meg a nemzetben, amikor a török háborúk után szinte végelgyengülésben, alélton feküdt, s mely még ma is tart. Öntudatlan célja a homogén nemzet, amelynek minden egyes tagja a közös életcél tudatában végzi a ráeső feladatot. Olyan ideál ez, amelyért a nyugati, nálunk sokkal egységesebb nemzetek is időnként újra meg újra küzdeni kénytelenek. E küzdelemben rész jut a népköltészetnek, a népzenei életnek. Az iránta való érdeklődés, majd bekapcsolódás az irodalmi, zenei életbe, ott termékeny hatóerővé válna: szintén egyik jele a nemzet élni akarásának, régi mivoltához ragaszkodó kulturális azonosságát fenntartó erejének” – írja Kodály Zoltán a Magyar Népzene című munkájában. A népzene tehát a népművészet része. Többször hangsúlyozza, hogy a nép művészetét csak az értheti meg igazán, aki ismeri is ezt a népet, a maga gondoljaival és értékeivel együtt. Kodály módszere tehát nemcsak egyszerűen a zenei műveltség, hanem a néphagyomány elsajátításának része.

Fülep Lajos a nemzeti öncélúság hamis eszméje ellen hadakozva még időszerűbben fogalmazott. „Amilyen lehetetlenség – írta – a nemzeti öntudat történelmi tudat nélkül, olyan lehetetlenség a nemzeti teljesség a nép ismerete nélkül. Amit az egyetemeken, középiskolákban, iskolákban első helyen kellett volna tanítani, hogy átmenjen az egész nemzet életébe, vérébe, egyáltalán nem tanították. Legalábbis a legutóbbi időkig. Diákkorunkban tanultuk, hogy Perunak hány kilométer hosszú a vasúthálózata, és mekkora a szarvasmarha-tenyésztete, de, hogy a mi népünk milyen módon él, mik a szokásai, hagyományai, milyen szellemi javakat, milyen művészetet termel, hírét se hallottuk.”

Fülep Lajos cikke az 1920-as évekre vonatkozik. 1934-ben nevezték ki Györfly Istvánt, a néprajz első egyetemi tanárát a pesti bölcsészkarra, aki 1939-ben bekövetkezett hirtelen és korai haláláig következetesen harcolt a népismeret, a hagyomány oktatásáért. Halála évében – többször is kiadott híres röpiratában – a Néphagyomány és nemzeti művelődésben javasolja, hogy vezessék be a népismeretet a községi közigazgatási tanfolyamokon, a jogakadémiákon, a jogászképző egyetemeken: „A magyar nemzeti nevelés ne merüljön ki az iskolában a nyelv, a történelem, az irodalom, a földrajz tanulásában, hanem a magyar néphagyománynak legalább akkora szerepet szánjunk, mint a háromnak együttvéve. A helyi hagyomány legyen az az alap, amelyre az elemi oktatás ráépül. Minél jobban be tudja kapcsolni az iskolai műveltséget a néphagyomány műveltségébe, annál maradandóbb lesz az iskolai műveltség a nép körében” – idézi Györfly István Bálint Sándor szavait. Később azt írja: „A középiskolába azonban nemcsak önálló tantárgyként akarjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni. Így a vallási órákban a néplélektant, társadalomrajzot, a magyar órákban néphagyományt, népi művelődést, település- és népiségtörténetet, földrajz- és természetről órákban a településföldrajzot, tárgyi néprajzot, az ének- és zeneórákban a népzene-t, a tornaórákon népi játékokat, táncot stb. Minden középiskolai tantárgynak a néphagyományból kell kiindulnia, s az egész tanmeneten ezen alapelveknek kell végighúzódnia az első osztálytól egészen az érettségi vizsgáig.

Még az európai művelődés csúcspontján sem mondhatunk le arról a kiaknázatlan, nagy nemzeti megújodást jelentő forrásról, amit a néphagyományt jelent, aminthogy eszünkbe sem jut a magyar nyelvet egy világnyelvvel felcserélni. Egyébként Európa is azt kérdezi tőlünk, hogy mi az, amelyet az európai műveltséget a magunkéból gazdagítottunk, s nem azt nézi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat. Európa az egyéniséget keresi bennünk és nemzeti elfogultság nélkül mondhatom, hogy azok is vagyunk. Ha nem kötik béklyóba a magyar iskolázást a nem reánk szabott külföldi tanterv-sablonok, hanem magyar szemmel, szívvel, lélekkel és bátorsággal nyúlunk középiskoláink reformjához, ahhoz a nemzeti életöztön parancsára a magyar népi-nemzeti irányban kell haladnunk, különben elvesztünk. Ezzel az iránnyal érjük el az egészséges magyar nemzeti művelődést, mely urat, parasztot egyformán összeköt.

A középiskolai tanterv ilyen irányú átdolgozását azonban csak magyarlelkű tanférfiaktól várhatjuk. Akik ennek híjával vannak, azokban még ha megvan is a jóakarát, elsikkad bennük a lényeg, munkájuk csak „magyarkodás” lesz. Ebben a kérdésben megalkudni nem lehet. Vagy már most alapjává tesszük a középiskolai tantárgyaknak, vagy várjunk vele mindaddig, míg fel nem nő egy olyan magyarlelkű tanárnemzedék, amely a néphagyomány nemzeti jelentőségével tisztában van. Addig pedig a népismeret (néprajz, néplélektan, társadalomrajz) hallgatását tegyük kötelezővé az egyetemeken.”

Mi történt azóta? Az elv, az igény megvolt. Éppen ebben a házban az egykori Népművészeti Intézetben Széll Jenő és Muharay Elemér indítja meg azt a munkát, amelynek folytatója lenne továbbra is ez a ház, amikor a néphagyomány tudományos feltárását visszacsatolja a művészeti mozgalmaknak és az iskoláknak.

Amikor Kodály nyomán Györfly István a népzeneről írt – azt mondja: helytelenítjük azt az eljárást, hogy népdalokat operaénekesekkel énekeltenek gramafonba és ezeket a lemezeket viszik ki a nép közé tanítás céljából. Az operaénekesek nemzetközi énekiskolája egészen megmártja a népi előadásmódot. Népdalt jól csak romlatlan értékű paraszt énekes által gramafonfelvevő gépre dalolt lemezzel taníthatunk. Lehetővé kellene tenni, hogy minden tanár, aki ilyen képzést kap a tanítóképzőben, módja legyen helyben felvenni a néphagyomány zenei anyagát is, a dalokat és úgy visszajátszani, ahogy azt akkor énekeltek.

Az egész magyar népismeret és néphagyomány oktatásának a fordulópontja: tudunk-e elkötelezett, ezekkel az élményekkel feltölthetett tanárokat küldeni a szomjas ifúságnak. Mert ha nem, inkább ne küldjünk! Hagyjuk a saját útján, bízzuk a véletlenre, hogy találkozik-e egy táncsoporttal, egy énekesssel, aki megejti a tánc, a zene varázsával. Ezt nem lehet reprodukálni, elkötelezettség, értékrend vállalása nélkül.”

Itt valami másról, nagyon-nagyon fontos dologról van szó, ami megadja a jelentőségét ennek a mozgalomnak. Szóltam arról, hogy milyen specializált, szakosodott társadalomban élünk, statisztikailag hány ezreléke a néprétegnek az, aki kultúrát alkot, zeneszerző, festőművész, szobrász, előadóművész, színész. Százalékokban meg tudjuk adni, hogy kik azok, akik hangversenyre járnak, élvezik az irodalmat, akik a kultúra közönségét alkotják. Ezzel szemben ott van a többség, amely se nem csinálja, se nem fogyasztja ennek a kultúrának.

Ma, ha valaki zenész akar lenni, ki akar állni a pódiumra, akkor évtizedekig csak ezzel kell foglalkoznia. A festőművész bejut az Akadémiára, kitanulja a mesterséget és a művészet fogásait és csak ezután mondhatja magát festőművésznek, a többi az mind dilettáns. Igen, mert igazán csak az tud festeni, aki rászánja az életét, specialistává válik. A néphagyomány azonban az egyszerű formát közvetíti. Hiszen évezredekben keresztül a legszegényebbek életéhez is hozzátartozott, minden elsajátíthatta, mindenki számára nyitott volt.

Mindenkinek tanulnia kellett a művészetet a néphagyományban is. Hányszor hallottam egy jó mesélőről, hogy gyerekkorában tanulta. Ez azt jelentette, hogy ha kellett, elment a harmadik faluban élő öregemberhez is, hogy meghallgassa meséjét.

Egyszer valaki a Három árvát énekelte, megkérdeztem, hogy hol tanulta. „Tudja, a szomszéd faluban volt egy árva, attól hallottam először. Többször elmentem, hogy meghalljam, mert olyan szépen mondta. Azért tudta, mert árvának született” – felelte.

Poézist kell csinálni, hogy visszaadjuk a művészetnek az értelmét, a vigasztalást. A művészet nem ráadás, nem a szabadidő eltöltésére való. A művészet elemi létszükséglet. Az érzelmi kultúrát, fejlettségét azzal tudom elérni, ha a gyermek megtanulja a poézist, a kifejezésformáit. Ahogy Fülep Lajos írja: a hagyomány nem egyéni lelemény, hanem csatlakozás egy tradícióhoz, amely megtalálta a legszebb képeket és a legszebb szavakat arra, amit nekem ki kell mondanom, hogy megszabaduljak a bennem levő iszonyatos csalódástól, gyásztól, hogy egyáltalában feldolgozzam, elviselhetővé tegyem az életet.

Amikor a népművészet tanításáról beszélünk, akkor ezt az érzelmi kultúrát, ezt a lehetőséget akarjuk visszaadni az embernek, az egyéneknek. Abban a világban, ahol az elszegényedett érzelmi életét az emberek többsége csak horrorban, erőszak szemlélésében stb. élheti ki. Pótolja, keresi az élményt, mert szomjas arra, hogy az érzelme is megmozduljon.

Visszatérve az iskolákra – főlvállalhatják azt, amiről a társadalom már nem tud gondoskodni. Próbálkozik a művészegyüttsekkel, táncházzal, az amatőr művészeti mozgalmakba való bekapcsolódással. De hogy az emberek hozzáférhessenek, ahhoz meg kell tanulni a művészet nyelvét, az anyanyelvet. Hogy a tánc, mint nyelv, éppen ennek a belső feszültségnek a kifejezője, azt talán legszebben Berzsenyi verse fejezi ki „...bujá hevét kényes mozdulatokba szövi”. Szerelmét, belső erotikus izgalmát, mindazt, amit közvetlenül nem mondhat el szerelmének, azt eltáncolja. Átteszi hát egy másik nyelvre, esztétikumká formája, poézissal.

Ezzel belekapcsolódik abban az érzelmi töltésbe, abban a külön nyelvbe, ami akkor válik hozzáférhetővé, amikor nehéz lesz, akkor válik elsajátíthatóvá, ha azért meg kell izzadni, szenvedni. A túlságosan leegyszerűsített néphagyomány – tánc, dal, zene – már nem vonzó, elvesztette sajátos értékét, különleges és utánozhatatlan báját. Ki tanítja akkor? Meg kell keresni, még ha nehéz is, azt a tanárt, tanítót, akire erkölcsileg fel lehet nézni. Aki nem szakembere, aki nem veszi komolyan ezt a feladatot, az csak kárt fog tenni. Kodály így fogalmazta meg: az értelmiségieknek kell felvállalni azt, amit a nép most eldob. Értelmiség pedig azt jelenti – felelős, művelt ember. Nem dilettáns mód, hanem szaktudománnyal alátámasztva. A tudomány segítségére, de még inkább elkötelezett emberekre van szükségünk, hogy hagyományaink megtarthassanak bennünket és mi hagyományainkat megtarthassuk.¹

¹ Elhangzott 1992. december 11-én, a Magyar Művelődési Intézet által szervezett Néphagyomány az oktatásban című tanácskozáson. Megjelent a Magyar Művelődési Intézet Évkönyvében Bp. 1994. 120–129. old.